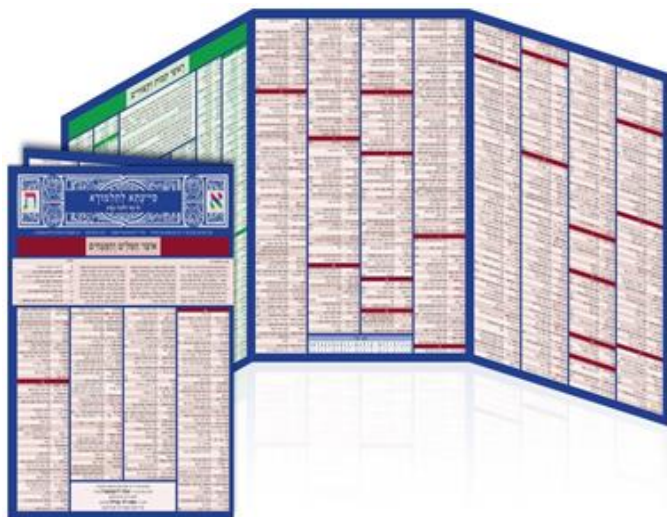

מדריך למשתמש ולמורה

כיצד להסתייע ב"סייעתא לתלמודא" בלימוד גמרא

- "סייעתא לתלמודא", דף העזר ללימוד גמרא (לקמן: "סייעתא"), כולל 7 מדורים, המוסברים בחוברת זו:
1. מדור אוצר המלים והמנחים 2
 2. מדור הפעל הארמי בתלמוד הבבלי 6
 - תרגיל 1 10
 - תרגיל 2 12
 3. לוח ראשי תיבות וקיצורים 14
 4. מדור תנאים ואמוראים 14
 5. מדור מדות ושעורים 14
 6. טבלה של מעתקי עיצורים 15
 7. לוח כתב 'רש"י' 15
 - פתרון תרגיל 1 16
 - פתרון תרגיל 2 16

כל לומד גמרא יכול להיעזר ב"סייעתא" ללא הדרכה, אבל הוא ירוויח ממנו הרבה יותר אם יכיר את סגולותיו ותכונותיו הבולטות שיתוארו לקמן. מדריך זה יסייע למורה לעודד את תלמידיו להשתמש ב"סייעתא", ולהפיק ממנה תועלת מרבית בלימוד הארמית של התלמוד הבבלי. אמנם, אפשר להיעזר ב"סייעתא" גם להבנת ניבים נוספים של הארמית, כמו הארמית שבתנ"ך, שבתרגומים, הארמית שבתלמוד הירושלמי, ועוד. אבל, כשם שקיימים בעברית קווי ייחוד לכל ניב, כך גם בארמית (כפי שיודגם לקמן בעמודים 12-13).

1. **מדור אוצר המלים והמנחים**, המשתרע על פני חצי מ"סייעתא לתלמודא" (שלושה עמודים) הוא מילון מתומצת, הכולל יותר מ-700 מלים ומונחים בסיסיים בגמרא.

למה צריך מילון תלמודי במאה ה-21?

רוב התלמידים מודעים לקיומם של מהדורות תלמוד מתורגמות לעברית, כגון, מהדורת הרב עדין שטיינזליץ (בהוצאת קורן), מהדורת שוטנשטיין (בהוצאת ארט-סקרול) ועוד. נשאלת השאלה האם מהדורות אלו אינן מיתרות את הצורך במילונים תלמודיים?

אכן, אין ספק שמהדורות אלו יכולות להועיל בהגשת "עזרה ראשונה", כלומר: פירוש מהיר להבנת מהלך הסוגיה התלמודית, ה"שקלא וטריא" בגמרא. אבל למהדורות גמרא מתורגמות יש כמה מגבלות וחסרונות:

- א. לפעמים מתורגמים מלים וביטויים לא באופן מדויק ולא תמיד באופן מילולי, ולעתים באופן שגוי.
- ב. גם אילו היה בידינו תרגום מושלם, שימוש קבוע בו עלול לפתח תלות יתר שיכולה לעכב את הלומד (ואולי אפילו לחסום אותו) מרכישת מיומנות לימוד גמרא באופן עצמאי. משל למה הדבר דומה: למי שמסוגל ללכת עם קביים, ומעדיף להמשיך לנוע רק בכיסא גלגלים. לעומת זאת, תלמיד שמתרגל לפצח את הטקסט התלמודי -- צעד אחד צעד, מילה אחר מילה -- יפתח בהדרגה את הכישורים וירכוש את אוצר המלים שיכינו אותו ללמוד גמרא ומפרשים בכוחות עצמו.

אז למה צריך גם את "סייעתא לתלמודא"? האם אין די במילונים הקיימים!?

נכון שיש בימינו כמה מילונים תלמודיים מוצלחים, כמו "מילון ארמי-עברי לתלמוד הבבלי" מאת מו"ר הרב פרופ' ע"צ מלמד (ירושלים תשנ"ב, 573 עמודים), וכמו המילון המדעי לארמית בבליית לקוראי אנגלית של פרופ' מיכאל סוקולוף (רמת גן תשס"ב, 1582 עמודים).

הבעיה היא שתלמידים במאה ה-21, במיוחד צעירים, נרתעים מחיפוש בספרים, ובמיוחד במילונים בני מאות עמודים. ב"דור האינסטנט" הלומדים מבקשים למצוא פתרון מהיר, כאן ועכשיו, בלי להסתבך ולהתבלבל, ובלי להעמיק מעבר להכרח.

בנוסף, עלו מן השטח צרכים נוספים של לומדי גמרא מתחילים ומתקדמים, ולכן נוספו כלי עזר נוספים. החידוש העיקרי של ה"סייעתא" הוא השילוב של מידע רב ומדויק המתומצת ומרוכז בדף אחד ונוח לשימוש, שבו כל השטח מנוצל באופן מרבי, אך גם בעיצוב יפה.

למה דווקא ערכים אלה נמצאים ב"סייעתא"?

מדור אוצר המלים והמנחים כולל מלים ומונחים שנבחרו בעיקר בגלל תפוצתם הרבה בתלמוד הבבלי. אבל בכמה מקרים "הופלו לטובה" מונחים החשובים לשקלא וטריא בגמרא. השיקול המנחה בבחירת הערכים הוא התועלת ללומד, ולכן נכללו גם כעשרים ערכים עבריים. כדי להבדיל אותם מרוב הערכים שהם ארמיים, סומנו הערכים העבריים במגן דויד (★).

כיצד לרכוש אוצר מלים?

יש כאלה שחושבים שאם ישננו בעל פה אוצר מלים, הם יצליחו לזכור אותן. אבל יעיל יותר ללמוד ולזכור מלים ומונחים חדשים בתוך הקשר. לכן למי שמתמש ב"סייעתא" כסיוע להוראת גמרא, מומלץ להתמקד במלים ובמונחים

המופיעים בסוגיה הנלמדת. למשל, אפשר לשקול הצגת כמה מלים או מונחים מרכזיים בתחילת השיעור, או אחריו כחלק מחזרה. בנוסף, תכנית לימוד של אחד הערכים בכל שיעור/שבוע ("פינת הארמית היומית") יכולה לסייע בהפנמה, אולי בשילוב חידונים תקופתיים. בדרך זו, עוד ועוד מלים ומונחים יצטברו בהדרגה בזיכרון התלמידים.

עתה נרחיב את הדיבור בביאור כמה פרטים משמעותיים במדור "אוצר המלים והמנחים": כל ערך בנוי משני חלקים: החלק הימני שבו מלת הערך, והחלק השמאלי שבו הפירוש.

תפקיד הסוגריים בחלק השמאלי בפירושי הערכים

מדור זה מגיש הסבר מדויק ותמציתי לרוב ההיקריות של מלת הערך (לגבי פירושים נדירים, ראה לקמן). כאשר מגבלות המקום מאפשרות, נוספו לתרגום המילולי מלים בסוגריים כדי להבהיר את הפירוש הענייני המתאים להקשר הרגיל בתלמוד. לדוגמה, בערך "איכא ביניהו", שתרגומו המילולי "איכא ביניהו" הוא: "יש ביניהם", הוספו בסוגריים את המלים "הבדל הלכתי", כי זוהי המשמעות של המונח בדרך כלל.

תפקידי הסוגריים בחלק הימני בצד מלת הערך

תנא/תנא (כ: תני);	שְׁנָה; לְמַד/לְמַד תּוֹרָה שְׂבַעַל פֶּה;
ציווי: תני(י)	עָשָׂה פֶּעַם שְׁנִיָּה ↑ 'קִתְּנִי' [435]
תנא (רבים: תנאי)	חָכַם שֶׁדִּבְרֵיו שְׁנוּיִים בַּמִּשְׁנָה/

א. מלים בגופן קטן:

הטיות של מלת הערך: מלים ארמיות השייכות לערך זה, שלא הוקדש להן ערך בפני עצמו הוקפו בסוגריים, כגון: הטיות של מלת הערך בזמנים שונים (ב = בינוני, ציווי) או בגוף שונה (צורות רבים או יחיד, זכר או נקבה).

ביאור אטימולוגי: לפעמים הובא בסוגריים פירוק המילה הארמית למרכיביה, כגון בערך "אלמה":

ב. אותיות שימוש בגודל רגיל:

בקביעת מיקום הערך בסדר האלפביתי התעלמנו מרוב אותיות השימוש שבתחילת הערך (כמוסבר ב"סייעתא" וכפי שיוסבר בהמשך), ולכן הן מוקפות בסוגריים.

(ו) אֲזָדָא לְטַעְמִיהָ (וְהַלְכָה שֶׁל ר'...)	הוֹלְכֵת לְשִׁטְתּוֹ
(ל) מַאי נִפְקָא	"מַה (מִבְּחִינָה הַלְכֵתִית) יוֹצֵאת מִמֶּנָּה?" מַה זֶה מְשָׁנָה?
(ב) מַאי עֲסָקִינָן?	בַּמָּה אָנוּ עוֹסְקִים?

ג. מלים בגודל רגיל:

יש מעט ערכים של ביטויים שלפעמים מופיעים בתלמוד בסגנון מורחב ולפעמים בסגנון מקוצר, כמו השאלות: "כמאן?" ו"כמאן אַזְלָא?". כדי לחסוך במקום, הן הובאו בערך אחד, ואת המילה שלא מופיעה תמיד (כגון "אַזְלָא") הצגנו (היות והיא יכולה לסייע בהבנת הביטוי) בסוגריים.

כְּמֵאן (אַזְלָא)...? כְּמוֹ מִי (הוֹלְכֵת)...?

לא מצאתי את המילה ב"סייעתא"! מה עושים?

נסביר כעת איך למצוא את הערך, במקרה שאין מוצאים אותו מיד: הערכים מסודרים לפי אל"ף-בי"ת, אך בדרך כלל בלי אותיות השימוש, ולכן יש להתעלם מאותיות השימוש בכל"מ במלים כגון "בְּאֵתֵר", "כְּכַרְיֵתָא", "לֹאגְרָא" ו"מְהָא". אמנם, במקרה שמלת הערך מופיעה בתלמוד בדרך כלל עם אות השימוש, היא נלקחה בחשבון באחד משני אופנים: יש ערכים שסודרו לגמרי לפי אות השימוש (כאילו היא חלק מהמלה), כגון: "בְּאֵפִי", "בְּעֵלְמָא", "בְּשֵׁלְמָא", "בְּהֶדְנָא", "לְהֶדְנָא". ויש ערכים שסודרו לפי אל"ף-בי"ת ללא אות השימוש, אך היא צוינה בתוך סוגריים, כגון: "(ב) דִּיעְבַּד", "(ו) אֲזָדָא לְטַעְמִיהָ", "(ו) כִּי...!", "(ל) מַאי נִפְקָא מִינָה?".

במה דברים אמורים, באותיות השימוש המופרות מן העברית: מש"ה וכל"ב, אבל באותיות השימוש שבארמית הבלבולית: א-ד, ז-ו-ק- (שמוסברות בערכן במדור "אוצר המילים והמנחים"), הואיל ולתלמידים קשה יותר להבחין בהן, נטינו להתחשב בהן יותר: לפעמים הוסבר ליד מלת הערך שהיא פותחת באות שימוש (כגון בערכים "אֶהְיָא" ו"קִתְנִי"), ובנוסף, מופיעים גם ערכים עם אות השימוש (כגון: הערך "אֶהְדִּי" בנוסף לערך "הֶדְדִּי"; "דְרַבְנִי" בנוסף לערך "רַבְנִי"; "קִמְפִלְגִי" ו"קֶאֱמֶר" בנוסף לערכים "מִפְלְגִי" ו"אֶמֶר"). מסקנה: כדאי לבדוק גם עם אות השימוש וגם בלעדיה.

אז אם אין במילה אות שימוש - האם אמצא מיד את המילה?

לא בטוח, כי יש לקחת בחשבון כתיב מלא וחסר של המילה. בדרך כלל הכתיב הוא מלא, וכפי שמצוי בגמרא. לדוגמה: "תיפוך". אבל, מלים רבות מופיעות בגמרא לפעמים בכתיב מלא ולפעמים בכתיב חסר, ולכן כשיש מקום, הובאו שתי הצורות, כגון בערך הַיְקִישָׁא. הצורה "הַיְקִישָׁא" הוצגה ראשונה, כי היא הנפוצה. יותר בתלמוד, ואחרי הקו הנטוי (/) הובאה הפחות נפוצה: "הַיְקִישָׁא" (ומפאת חוסר מקום התעלמנו מהצורה השלישית, הנדירה ביותר: "הַיְקִישָׁא"). לכן מי שיחפש את "הַיְקִישָׁא", ימצא אותו תחת "הַיְקִישָׁא" (הנפוצה) ולא תחת "הַיְקִישָׁא". אם בכל זאת לא נמצא הערך, מומלץ לעיין במילון מקיף לארמית של הגמרא, כגון "מילון ארמי-עברי לתלמוד הבבלי" מאת מו"ר הרב פרופ' ע"צ מלמד (ירושלים תשנ"ב), הכולל בדרך כלל כל צורה ארמית בתלמוד (רק לעתים רחוקות מאוד הוא שכח צורות שהיו אמורות להיכלל במילון), אך יש להתחשב בסידור הערכים הבעייתי אצלו במקרים של כתיב מלא וחסר, שגורם לפעמים לתלמידים להתייאש משימוש בו, כמוסבר שם בתחתית עמוד י"ד בהדפסות החדשות של מילון זה (עמוד זה, כמו כל המילון, סרוק בקישור [זה](#) באתר פורטל הדף היומי).

למה יש קו נטוי (/) ונקודה פסיק (;) בחלק ממילות הערך?

בחלק מהערכים מופיעות שתי חלופות של מלת הערך, כגון: "הַיְקִישָׁא / הַיְקִישָׁא" וכגון "לִיקוּם / לִיקוּ". הואיל וההבדל בין החלופות הוא רק עניין של כתיב, החלופות הופרדו על ידי קו נטוי (/). לעומת זאת, יש מקרים שקובצו לערך אחד שתי מילות ערך ששונות גם בכתיב וגם במשמעות, והן הופרדו על ידי "נקודה פסיק" (;) להורות שיש הבדל במשמעות. למשל, בערך "תְּלֵתָא; תְּלֵתָא" מציינ "תְּלֵתָא" שלושה ממין זכר, ו"תְּלֵתָא" - שלוש ממין נקבה. כיוצא בזה, בערך "אֶשְׁפַּח; אֶשְׁפַּחְנִי": "אֶשְׁפַּח" = (הוא) מוצא; ו"אֶשְׁפַּחְנִי" = (אנחנו) מוצאנו.

הפניות

כדי לסייע ללומד להבין טוב יותר את מלת הערך, מבלי להאריך יותר, נוספו כמה סוגי הפניות:

(1) הפניות פנימיות לערכים אחרים במדור זה, שיכולים להועיל למעיין.

לדוגמה, ההפניות ההדדיות בין שני ערכים אלה יבהירו ללומד את הקשר בין שם העצם "פירכא" לצורה הפעלית

"למיפרך":
אִיפָא לְמִפְרָךְ: יֵשׁ (אֶפְשָׁרוּת) לְהַקְשׁוֹת: ↓ פִּירְכָא'
פִּירְכָא קִשְׁיָה; סְתִירָה ↑ אִיפָא לְמִפְרָךְ'

(2) הפניות חיצוניות למילון הרב מלמד

בקצה השמאלי של ערכים רבים ב"סִיעֵתָא" צוּן [בתוך סוגריים מרובעים] מספר העמוד ב"מילון ארמי-עברי לתלמוד הבבלי" הנ"ל, שבו יוכל הלומד למצוא כמה תוספות, כמפורט וכמודגם כאן:

א. הסבר רחב יותר:

תִּסְתִּיִּים (זֵהוּת הָאוֹמֵר) [437]

למשל, המספר 437 בסוף הערך "תִּסְתִּיִּים" ב"סִיֵּעָא" מפנה את הלומד לעמוד 437 במילון הרב מלמד, שבו נוספה הערה 11 עם פירוט מועיל. (11) כשמוכח מחלוקת בין שני אמוראים בלא לקבוע מי מהם אמר כך ומי מהם אמר כך, ולאחר מו"מ קובע התלמוד זהותו של האומר כך. ואם לא נדחה מסיים לפעמים ב"תסתיים" פ"ב.

מִיָּנִי וּמִיָּנָךְ תִּסְתִּיִּים שְׂמַעְתָּא (פס' פח א ושי"ג) מִמְּנִי וּמִמְּךָ תִּסְתִּיִּים הַשְּׂמוּעָה¹²

ב. הגדרות נוספות:

למשל בערך "מְסִיק" מופנה הלומד לעמ' 248 במילון הרב מלמד (קישור), שם ימצא הלומד פירושים נוספים של פֶּעַל זה בערך "מְסִיק", וגם בערכים השכנים: "מְסִיק אֲדַעְתִּיה", "מְסִיק זוּזִי", "מְסִיקָא", "מְסִיקָא בָּךְ" (שאוּלִי דוּקָא הֵם קוֹלְעִים יוֹתֵר אֶל הַסּוּגִיָּה שְׁבָה נִמְצָא כְּרַגְעַת הַתְּלָמִיד).

מְסִיק (רבים: מְסִיקִי) מְעַלָּה (על דעתו); מְסִיק (מְסִיקוֹת); נוֹשָׂה (פְּרָעוֹן חוֹבוֹ) [248]

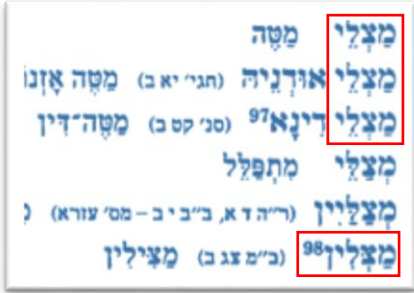
ג. צירופי מלים וביטויים:

בערך "בִּי" הסתפקנו בשישה פירושים, ובנוסף הבאנו רק שני ערכים נוספים של צירופי "בִּי-... בִּי שְׂמַשִּׁי בֵּין הַשְּׂמֻשׁוֹת (כְּנִיסַת הַשְּׂבָת) בִּי תָרִי (קְבוּצָה שֶׁל) שְׁנַיִם

אבל, ההפניה לעמודים 75 - 79 במילון הרב מלמד תאפשר ללומד למצוא את צירוף המלים המבוקש מתוך עשרות צירופי "בִּי-... שמשתרעים על פני 5 עמודים במילון זה. לדוגמה: בערך "בִּי וְרָדִי" מובאים שני ערכים, שבכל אחד מהם ביאור אחר למילה "בִּי": 1. בִּין וְרָדִים; 2. בֵּית וְרָדִים. וכן: "בִּי דְרִי" (קישור).

ד. צורות דומות אך שונות

לפעמים ההפניה למילון הרב מלמד נועדה להפנות את תשומת לב הלומד לכך שמצוי ערך דומה, אך שונה, ויש להיזהר להבחין ביניהם, כגון "מְצַלִּי". (עבר: צלי) מְתַפְּלַל (תְּפִלַּת הָעֵמִידָה) [264]

פירוש זה, מלשון תפילה, הוא המשמע של פֶּעַל זה בבניין פֶּעַל; אך יש פעלים דומים, שניקודם שונה, השייכים לבניינים אחרים, כגון "מְצַלִּי" ו"מְצַלִּין", שפירושם שונה לחלוטין, ואינם מופיעים ב"סִיֵּעָא" עקב נדירותם, אך במילון הרב מלמד ימצא אותם המעיין בעמ' 264.

ה. הערות מאלפות

בערך "נְהִי", לדוגמה, מעיר הרב מלמד הערה ששופכת אור על הבנת מילה נפוצה זו, שלא מובנת כל צורכה לרוב לומדי הגמרא.

נְהִי... "יהי"; נְהִיחַ (ש-); אף על פי... [295]

מלבד התרגום המילולי: נְהִי - יהי, מעיר הרב מלמד (בעמ' 295) על השימוש וההקשר של מילה זו:

אגב, מתוך דבריו נמצינו למדים:
א. "נהי" הוא מונח ארמי המשמש כמו "יהי כן" העברי.
ב. מילה זו מתפקדת כמלת קישור, אך ביסודה היא פֶּעַל: צורת העתיד של שורש הו"י לנסתר, ופירושה המילולי בעברית: "יהי" (או "שיהיה"). לא הכל רגילים לכך שמילה המתחילה באות נ' יכולה להיות פֶּעַל בעתיד לנסתר (כפי שהערנו לקמן בעמוד 12, וגם ב"סִיֵּעָא" בראש מדור "הפֶּעַל הָאֲרָמִי בְּתִלְמוּד הַבְּבֵלִי"; סעיף 5).

3) הפניות למדור "הפעל הארמי בתלמוד הבבלי"

חלק ממילות הערך הן צורות פעל, ובחלק מהם ישנה הפנייה למדור "הפעל הארמי בתלמוד הבבלי", כפי שמוסבר ב"סייעתא" בראש מדור אוצר המלים והמנחים, וגם בהמשך דברינו (עמוד 11 לקמן).

2. מדור הפעל הארמי בתלמוד הבבלי - עמוד שלם המוקדש לפתיחת צוהר לדקדוק הארמי

הבבלי, ובו לוחות נטייה של 25 שורשים ארמיים נפוצים, הכולל כ-250 צורות פעל.

למה בכלל צריך ללמוד דקדוק?

גלוי וידוע שתלמידים (וגם מורים) אינם מתעניינים – ובוודאי שאינם אוהבים – ללמוד דקדוק, וקל וחומר דקדוק שפה זרה, כמו ארמית בבבלי. יתר על כן, רבים וטובים מצליחים "להסתדר" בלימוד דף גמרא גם ללא ידיעת הדקדוק הארמי. לכן, הקדשת זמן וכוחות ללימוד דקדוק מיותרת בעיניהם, ונחשבת כביטול זמן. על רקע השקפה זו שהייתה קיימת בימיו, אמר רב, ראשון אמוראי בבל: "בני יהודה שהקפידו על לשונם נתקיימה תורתם בידם; בני גליל שלא הקפידו על לשונם לא נתקיימה תורתם בידם" (עירובין נג, א). כבר אז התפלגו ישראל במידת הדיוק בלשונם, וכבר אז ניסו חכמי ישראל לעודד את תלמידיהם לדקדק בלשון התורה.

אף על פי שהעיקר בלימוד משנה וגמרא הוא להבין את התכנים, שימת לב גם לפרטים הקטנים והלשוניים בלימוד התורה תועיל להתקיימות התורה בידינו. מי שלא ידייק ולא יקפיד בלשונו בלימוד התורה - עלול לטעות ולהטעות בהבנת התורה (סנהדרין ה, ב).

לימוד הדקדוק הארמי הוא כלי עזר, שיכול לשפר את ההבנה המדויקת של לשון הגמרא, כדברי בעל ה"פרי מגדים", רבי יוסף תאומים זצ"ל (נלב"ע בגרמניה, תקנ"ב, 1792): "וחכמת הדקדוק היא פינה לתורה; ובלומד שיעור גמרא, יהיה גם כן לפניו ספרי דקדוק בתרגום (= בארמית) ... למען ידע הנער מה הוא אומר" (איגרת ה' ששלח למלמד תשב"ר). גם בדור הקודם הדגיש הגאון הרב יעקב קמנצקי זצ"ל את חשיבות ידיעת הדקדוק ש"איננה רק אחת מ'פרפראות לחכמה'... אלא כגופי הלכות, שנמשך מהם פסק הלכה, ולכן נכללת במצות תלמוד תורה" (מובא בהסכמת בנו לספר "דיקא נמי - דקדוק לתלמוד בבלי ולתרגום אונקלוס", ירושלים תש"ס). ההבנה של מבנה השפה יכולה לסייע לכל לומד לזכור את המשמעות של מלים, לקשר בין מלים שונות, ולפענח מלים חדשות.

בנוסף, ישנם תלמידים שנוטים ללימוד מסודר ומדויק, והם מתקשים לראות את התמונה הכללית מבלי לצבור אט אט ובמדויק את כל הפרטים לכדי תמונה אחת שלמה. ישנם גם תלמידים שאין להם הכישרון לנחש נכון ולקלוע למובן הנכון של הגמרא.

"הפעל הארמי בתלמוד הבבלי" - על שום מה?

המדור "הפעל הארמי בתלמוד הבבלי" מוקדש לפתיחת צוהר לדקדוק הארמי הבבלי, ומטרתו להנגיש ללומד ידע בסיסי על מערכת הפעל הארמי -- החלק החשוב ביותר וגם המבלבל ביותר בשפה הארמית.

כל פעל בארמית (כמו בעברית) בנוי משילוב של שורש ובניין. השורש הוא (בדרך כלל) יחידה בת שלושה עיצורים ("אותיות השורש"), הנתונים בסדר קבוע ומשתלבים בתוך בניינים שונים, המגוונים את משמעויות השורש. למשל, שורש זב"נ יכול להשתלב בתוך בניין פעל (הנקרא "קלי"): "זבן" (= קנה), או בבניין פעל: "זבין", המעניק לו משמעות שונה: מכר. (ומכאן שלפי הדקדוק יש לשיר בסוף סדר פסח: "חד גדיא דזבן אבא", ללא דגש באות ב').

מהו השורש ומהו הבניין של "פליג"?

כיצד "מנתחים" פעל ארמי, כלומר, איך מזהים מהו השורש ומהו הבניין של פעל ארמי המופיע בתלמוד הבבלי, כמו "פליג"? תקציר ההסבר דלקמן מובא בראש מדור זה ב"סייעתא" (ב"מדריך לנתוח דקדוקי של פעל ארמי", 1).

מציאת השורש

כיצד נתחקה אחר שלוש אותיות השורש? כמו בעברית, נוכל לזהות את השורש אם נשווה את הפעל ל"משפחת מלים" - כלומר למלים שיש להן משמעות קרובה וגם אותיות דומות: משפחת מלים של "פליג": פלוג, פלוגתא, פלגינן וליפלוג. האותיות שמתקיימות בכל "משפחת מלים" זו – הן אותיות השורש (כאן: פל"ג). אות השורש הראשונה נקראת פ' הפעל (כשורש פע"ל); האמצעית: ע' הפעל; והאחרונה: ל' הפעל. האותיות שנוספות לאותיות השורש, נקראות "מוספיות", והן מציינות את הזמן והגוף של הפעל או את הבניין שלו. אות שנוספת לפני אותיות השורש נקראת "תחילית"; אות שנוספת ב"תוך" הפעל (בין ע' הפעל לל' הפעל) נקראת "תוכית"; ו"סופית" היא אות שנוספת בסוף הפעל, לאחר אותיות השורש.

נטיית הפעל לפי זמן וגוף

כמו בעברית, ניתן להתאים כל פעל לזמנים ולגופים שונים. בטבלה שלפנינו מוצגות הנטיות של שורש כת"ב (בבנין קל; על הבניינים ידובר בהמשך, בעמוד 9). נכללו בטבלה גם צורות מלאכותיות, אף כאשר חלק מהן אינן מופיעות למעשה בטקסט של התלמוד הבבלי בשורש זה. כשיש שתי צורות, העליונה היא הנפוצה יותר. שלוש אותיות השורש (כת"ב) **מודגשות** וצבועות **אדום**; האותיות ה"מוספיות" מופיעות בצבע שחור. שימו לב: דרך הציווי תיתכן רק לגוף שני, ולכן שאר הגופים מסומנים כבלתי אפשריים: ☒. הואיל ובתלמוד אין פעלים רבים המכוונים ללשון נקבה, נותרו כמה משבצות ריקות בגוף נוכחת ונוכחות.

מוספיות לפעלים (בנין קל)				כינוי גוף	
ציווי	עתיד	בינוני	עבר	ארמית	עברית
X	אִיכְתוּב	{כְּתִיבְנָא}	כְּתִיבִי(ת)	אָנָא	מְדַבֵּר (אָנִי)
כתוב	תִּיכְתוּב	{כְּתִיבְתִּי}	כְּתִיבְתִּי	אֵת/אֵתָא	נוכח (אתה)
כתובי	תִּיכְתִיבִי(ן)		כְּתִיבְתִּי	אֵת	נוכחת (את)
X	לִיכְתוּב, נִיכְתוּב	כְּתִיב	כְּתִיב	אִיהו/הוא	נסתר (הוא)
X	תִּיכְתוּב	כְּתִיבְתָא/ה	כְּתִיבְתָא/ה, כְּתִיבְתִּי	אִיהִי/היא	נסתרת (היא)
X	נִיכְתוּב, לִיכְתוּב	{כְּתִיבְיָנָא}	כְּתִיבְנָא, כְּתִיבְנִי	אָנָּן	מדברים (אנו)
כתובו	תִּיכְתִיבו(ן)	{כְּתִיבִיתוּ}	כְּתִיבִיתוּ(ן)	אֵתוּ(ן)	נוכחים (אתם)
כתובין					נוכחות (אתן)
X	לִיכְתִיבו, נִיכְתִיבו	{כְּתִיבִי(ן)}	כְּתִיבו, כְּתִיבו	אִינְהו/אינון	נסתרים (הם)
X	לִיכְתִיבְתָא, לִיכְתִיבְנִי	כְּתִיבְנִי	כְּתִיבְתָא, כְּתִיבְנִי	אִינְהִי	נסתרות (הן)

במדור "הפעל הָאָרְמִי בְּתִלְמוּד הַבְּבִלִי" ניתן לראות כיצד הפעל הארמי "נוֹטָה" (= מִשְׁתַּנֶּה) בהתאם לזמנים השונים. לדוגמה: בתחתית המדור, מובאות בטור השלישי נטיות השורש פל"ג. בשורה שמתחת לכל פעל ארמי מוצג תרגומו העברי (בגופן דק יותר).

פלג'	שורש
קל	בניין
פִּלְג	עבר
חִלְק	בינוני (הוֹה)
פִּלְג חִלְק	בינוני פועל (פְּעִיל)
פִּלְג חִלְק	עתיד
לִפְלוֹג	ציווי
יִחְלֹק; יִחְלֹק	מקור
פְּלוֹג	
חִלְקוּ	
פְּלוֹג (ל) מִפְּלוֹג	
חִלְקוּ (ל)	

בינוני פֶּעוּל (סְבִיל)

פֶּעֶל הַמְבִיעַ רְצוֹן: בקשה או פקודה

פֶּעֶל שְׂאִינוּ מוֹגְבֵל לְזִמָּן, גוֹף, מִין

נטיית הגופים

נטיות השורש פל"ג המופיעות כאן, הן הנטיות העיקריות, אך לא כל הנטיות. הרוצה לראות את התמונה בשלמותה יוכל למצוא בפרק 4 בספר "דיקא נמי" לוחות נטייה של שורש פל"ג (ושל כל 25 השורשים שנבחרו ב"סייעתא", ועוד).

הערות:

בזמן עבר, בנוסף לפעל "פלג" הנ"ל, שמתאים ל"הוא" (= "נסתר": זכר, יחיד בגוף שלישי), מתועדות בתלמוד פעלים הנוטים בגופים אחרים, עם המוספיות המתאימות לכל גוף, כנ"ל בטבלה בעמוד 7. יש לציין של"נסתרים" (= "הם") מתועדות בשורש זה שלוש צורות: "פלגו", "פליגו" ו"פלוגו", ובגלל תפוצתו הרבה של "פלוגו" הוא הוזכר גם בערך "פלג" במדור המילון של "סייעתא".

בזמן עתיד, בנוסף לפעל "ליפלוג" המופיע בלוח הנטייה ובמדור המילון, שמתאים ל"נסתר", מצויה גם המילה הנרדפת: "ניפלוג", כמוסבר לקמן בעמוד 12.

לבינוני הפועל ולבינוני הפועל ייתכנו ארבע נטיות: יחיד, יחידה, רבים ורבות. למשל, בערך "פליג" (הבינוני הפועל) במדור המילון ניתן למצוא גם את הפעל המתאים לרבים ולנקבה.

בטבלה בעמוד 7 מוצגות {בסוגריים כאלה} צורות פעל נוספות על ארבע נטיות אלה {כגון: "פְּתִינָן"}, כי בארמית של התלמוד הבבלי לפעמים מצטרפים לבינוני כינויים חבורים המציינים את הנושא, כמו "פלגינן" (= פלגי+אָנן), "חולְקִים/מְחֻלְקִים אָנְנִי"; "פְּעִינָן" (= פְּעִי+אָנן), "שוֹאֲלִים/צְרִיכִים אָנְנִי"; "אֲמִינָא" (= אָמִינָא+אָנָא), "אוֹמֵר + אָנִי". הַשְׁוֶה לפעלים העבריים: "חושְשֵׁנִי" (= חושש+אָנִי); "סבורנִי" (= סבור+אָנִי).

מלבד צורני הגוף שמציינים את הנושא של הפעל, יש אפשרות לצרף לסופו של פעל כינוי מושא חבור, שיציין על מי נעשתה הפעולה (כגון: שְׂקָלְיָה = לְקָחוּ). סופיות דומות מציינות גוף גם בסוף שמות עצם לציין כינוי קניין (כגון: שְׂמִיָּה = שְׁמוֹ), וכן בסוף מילות יחס (כגון: לִיָּה, לְהוֹן = לוֹ, לְהֵם). בטבלה הבאה מוצגות הסופיות הנפוצות לכל גוף.

(טבלה זו, וכן הטבלה הקודמת בעמוד 7, לא נכללו ב"סייעתא" מפאת חוסר מקום. מומלץ להיעזר בהן, בהתאם לשיקול דעת המורה).

הסופיות הרגילות	כינוי גוף	
	ארמית	עברית
-אי, -י, -ן, -גי	אַנָא	מְדַבֵּר (אָנִי)
-יך	אַתָּ/אַתְּ	נוֹכַח (אַתָּה)
-יך	אַתָּ	נוֹכַחַת (אַתְּ)
-יה	אִיהוּ/הוּא	נִסְתָּר (הוּא)
-ה	אִיהִי/הִיא	נִסְתָּרַת (הִיא)
-ן, -נָא, -יו, -ינן	אַנּוּ	מְדַבְּרִים (אָנוּ)
-כו, -כון	אַתּוּ(ן)	נוֹכַחִים (אַתֶּם)
-ינְהוּ, -הוּ, -הוּן, -נון	אִינְהוּ/אִינוּן	נִסְתָּרִים (הֵם)
-ינְהִי, -הִי, -ינן	אִינְהִי	נִסְתָּרוֹת (הֵן)

מציאת הבניין

כאמור, כל שורש בארמית (כמו בעברית) יכול להשתלב בתוך בניינים שונים, המגוונים את משמעויות השורש. ששה בנייני פעל ארמיים מוצגים במדור הפעל הארמי לעומת ששת הבניינים המקבילים בעברית.

בניינים						
עברית	פִּעַל (קָל)	נִפְעַל	הִפְעִיל	הִפְעַל	פִּעַל	הִתְפַּעַל
ארמית	פִּעַל (קָל)	אַתְּפַּעַל	אַפְעִיל	אַפְעַל	פִּעַל	אַתְּפַּעַל

בטבלה זו צבועות **אדום** שלוש אותיות השורש (המיוצגות כאן בעזרת השורש פע"ל); והאותיות ה"מוספיות" מופיעות בצבע שחור. מאפיין נוסף לכל בניין הוא הניקוד השונה.

שמות ששת הבניינים נקבעים לפי "צורת היסוד" של הפעל, היינו צורת הפעל בזמן עבר ובגוף נסתר (= "הוא אתמולי") שבה אין מוספיות לציון הגוף (למשל, "נִפְקַ" לעומת "נִפְקוּ" ו"נִפְקִיא", וכן "אַמְר" לעומת "אמרי" ו"אמרין"), כנ"ל בטבלה בעמוד 7. לכן, כדי לזהות מהו הבניין, יש להעביר את הפעל הנתון לפעל בזמן עבר ובגוף נסתר, וכך מתוך התבנית (המוספיות והניקוד) ייחשף הבניין של הפעל.

יש לציין כי מלבד ששת הבניינים, לעתים משתמשים בבניינים נדירים, כדוגמת בניין שִפְעַל (כגון: שִפְעַד = שִפְעַד בעברית), והבניין הסביל שלו, אִשְתְּפַעַל (כגון: אִשְתְּפַעַדוּ = השִתְּפַעַדוּ בעברית), כמצוי ב"סייעתא" רק בשורש עב"ד.

הרוצה להרחיב יותר יוכל לעיין בפרק 3 ב"דיקא נמי" ובערך "ארמית" (מאת פרופ' קוטשר) באנציקלופדיה מקראית, ולראות שם טבלה המראה תמונה שלמה יותר של כל הבניינים בעברית ובארמית, כולל הבניינים הנדירים הנ"ל, ועוד.

היכרות עם מדגם מייצג של פעלים ארמיים בזמנים שונים ובבניינים שונים

רוב מדור "הפעל הארמי בתלמוד הבבלי" הוא ארבע השורות של "לוחות נטייה" של 25 שורשים נבחרים, שבהם מוצגים הפעלים העיקריים לפי הבניינים ולפי הזמנים שלהם. כל זמן (עבר, בינוני, עתיד, ציווי ומקור) מסודר בשורה נפרדת, וכל בניין בטור נפרד. בשורה שמתחת לכל פעל ארמי מוצג תרגומו העברי.

הדגמת נטייה דקדוקית של שורש, בזמנים שונים ובבניינים שונים, במדור "הפעל הארמי בתלמוד הבבלי":

בשורה השלישית (מתוך 4) של לוחות הנטייה מוקדשים ארבעה טורים לנטייה של שורש סל"ק:

1. בניין קל: "סָלִיק" בזמן עבר (שימו לב לניקוד בתחילת הפעל: "פָּעַל"/"פָּעִיל" בשווא נע -- בניגוד לקמץ בבניין המקביל בעברית: "פָּעַל"), בינוני פועל: "סָלִיק" (פי הפעל בקמץ -- לעומת חולם בעברית: "פּוֹעֵל"). הואיל ועי הפעל ל' נופלת בעתיד ("לִיִּסְק"), בציווי ("סִק") ובמקור ("לְמִיִּסְק"), נצבעה בכותרת בניין זה אות השורש האמצעית ל' ה"חלשה" בצבע כחול.
2. בניין פִּעַל (שימו לב לניקוד בתחילת הפעל, בניגוד לבניין המקביל בעברית: "פָּעַל"): "סָלִיק", "מְסִיק"...
3. בניין אִפְעַל (המקביל ל"הִפְעִיל" העברי): "אִסִּיק", "מְסִיק" ... (גם בבניין זה האות ל' כחולה, כי היא נשמטת).
4. בניין אִתְפַּעַל (המקביל ל"הִתְפַּעֵל"): "אִיִּסְתִּיק", "מְסִתִּיק" ... בבניין זה ובבניין פִּעַל מודגשת עי הפעל ל' בדגש חזק, ולעולם לא נשמטת (ולכן כל אותיות השורש בכותרות שני בניינים אלו צבועות אדום).

הערות על חילופי ניקוד באות האמצעית של השורש (עי הפעל):

כמו בעברית, לא תמיד מנוקדת עי הפעל כפי שמשמע משמות הבניינים: בשלושת הבניינים פִּעַל, אִפְעַל, ואִתְפַּעַל מנוקד לעתים חיריק במקום צירה: פִּעַל, אִפְעַל ואִתְפַּעַל. חילופים כאלה מתועדים כבר בארמית שבספר דניאל, כגון: "בְּרָדָּ" (ב, יט) - לצד "בְּרָדָּ" (ו, יא) בבניין פִּעַל. בבניין קל המצב יותר מורכב: ברוב השורשים מנוקדת עי הפעל בפתח ("פָּעַל": נִפְק), ובשורשים רבים היא מנוקדת בחיריק ("פָּעִיל") או בצירה ("פָּעִיל": סָלִיק), כפי שניתן לראות בלוחות הנטייה. זהו גם המצב בבניין קל בעברית: הניקוד הרגיל הוא "פָּעַל", ולפעמים "פָּעִיל" (כמו: יִשְׂרָאֵל).

שינויים בניקוד בגלל עיצור גרוני

- ניקוד הפעלים עלול להשתנות כאשר אחד מעיצורי השורש הוא עיצור גרוני (א', ה', ח', ע'), או ר':
1. אות גרונית לא תנוקד בשווא נע, ולכן כאשר אות השורש הראשונה (פי הפעל) היא גרונית, היא תנוקד בבניין קל בזמן עבר בחטף (חטף פתח), במקום שווא (כגון: "אִזְל" ו"הִדְר").
 2. אות גרונית (וגם ר') לא תודגש בדגש חזק, ולכן כאשר אות השורש האמצעית (עי הפעל) היא גרונית, היא לא תודגש בדגש חזק האופייני לבניינים פִּעַל ואִתְפַּעַל, וכתוצאה מכך יחול לפעמים שינוי בניקוד האות שלפניו ("תשלום דגש"), כמו בפועל "בְּרָדָּ" הנ"ל בבניין פִּעַל (השווה לציווי בבניין פִּעַל העברי: "בְּרָכוּ את ה'!").
 3. שינוי בניקוד לפני אות גרונית יחול במקרה נוסף: כאשר אות השורש האחרונה (לי הפעל) היא: א', ח', ע', או ר', תנוקד עי הפעל בפתח בכל הבניינים, כגון: "מְשַׁבַּח וּמְהַדְר" בבניין פִּעַל (דניאל ד, לד; תרגום עברי: מְשַׁבַּח וּמְהַדְר); "אִשְׁתַּבַּח" בבניין אִתְפַּעַל: (תרגום אונקלוס ל"נמצא" בבראשית מד, טז; וכיו"ב במקבילה המקראית: "הִשְׁתַּבַּח", דניאל ו, כד); ו"אִצְלַח" בבניין אִפְעַל (תרגום ל"הצליח" בבראשית כד, נו; מנחות מג, א; וכיו"ב במקרא: "הִצְלַח", דניאל ג, ל).

תרגיל 1

בשלב זה אתם מסוגלים למצוא את הבניין של הפעלים הארמיים המסומנים בשלושת המשפטים האלה:

1. "הא לא קשיא: הא - דמעין בה, הא - דלא מעין בה" (תלמוד בבלי, ברכות נה, א)
2. "בר אהינא אסברה לי..." (קידושין ט, ב)
3. "אין, מיהא איכא טובא, והני אצטריכא ליה" (בבא קמא נו, א)

פעל:	מעין	אסברה	אצטריכא
ערכים במדור אוצר המלים היכולים לסייע			
שורש			
"זמן"			
צורת היסוד (= הוא אתמול)			
בניין			
תרגום עברי מדויק			

פתרונות התרגילים בסוף המדריך.

מהו השורש ומהו הבניין של "איתמר"?

עד כאן עסקנו בשורשים הקלים לזיהוי, ששלוש אותיות השורש מופיעות בכל נטיות הפעל בשלמות (לכן נקראים פעלים אלה: "שלמים"). אבל, בארמית (כמו בעברית) יש גם פעלים "חלשים וחולים" שמציאת השורש שלהם מורכבת יותר, כי לפעמים מופיעות רק חלק מאותיות השורש. בפי מדקדקי ימי הביניים נקראים פעלים אלה "הפעלים העלולים" בגלל "חולשתם" ("עלולים" בערבית = "חולים").

לדוגמה: לא כל לומד מסוגל לזהות שהפעלים "איתמר", "לימא" ו"למימר" - גזורים מאותו שורש: אמ"ר. הקושי לזהות שורש זה נובע מכך שהאל"ף לרוב נשמטת כשהיא הראשונה מאותיות השורש (כפי שמודגם בשני הטורים של לוחות הנטייה של שורש אמ"ר). זו הסיבה שבכותרת נצבעה האות **א** ה"חלשה" בצבע **כחול**. לכן הפעל "איתמר" (= "נאמר" בעברית) אמור להיות "איתמר" (וצורה זו אכן נמצאת פעם אחת בתלמוד!), אך כמעט תמיד הא' נשמטת.

בנוסף, גם העיצור הסופי ר' לעתים נשמט משורש אמ"ר, בפעלים: "אימא", "לימא", "אמינא" (בהתאם לדרכה של הארמית להשמיט את העיצור הסופי).

אותיות שורש "חלשות" (ב"גזרות עלולות")

לפעמים חלים שינויים בפעלים שאחד מעיצוריהם הוא א' ה' ו' י' או נ' וכן בפעלים (הנקראים "כפולים") ששני עיצוריהם האחרונים זהים. אותיות אהו"י עלולות להיאלם (לא להישמע כעיצור) ולפעמים אף להיעלם (לא להיכתב). העיצור נ' עלול להידמות לעיצור שאחריו ו"ל(נ)פול" (בדיוק כמו בשורשים העבריים נס"ע ונפ"ל).

פירוט:

- האות הראשונה מאותיות השורש נוטה לפול, כשהיא אחת מהאותיות אי"ן - כלומר: האות א' (כמו בשורש אמ"ר הנ"ל), או האות י' (כמו בשורשים יד"ע, יה"ב וית"ב המופיעים בשורה השנייה של לוחות הנטייה) או נ' (לדוגמה: המעיין בשני הטורים של לוחות הנטייה שהוקדשו לשורש נפ"ק ימצא שברוב הנטייה היא נשמטת, כמו בפעלים: פוק ואפיק). להבנת תופעה זו, יעוין בנטיית פעל זה בספר "דיקא נמי".
- כשהאמצעית מאותיות השורש היא האות ו' - לרוב היא נשמטת, כפי שמודגם בשלושת הטורים של לוחות הנטייה של שורש קו"ם, כגון הפעלים: קם ואוקים (בדיוק כמו בשורש קו"ם העברי).
- האות השלישית מאותיות השורש נוטה לפול כשהיא האות י' (כמודגם בלוחות הנטייה של השורשים את"י, בע"י, גל"י, חז"י ותנ"י).

שינוי בתנועות ב"גזרות עלולות"

כמו בעברית, ישנם שינויים בניקוד כתוצאה מכך שאותיות השורש מיוחדות. למשל, כמודגם בלוחות הנטייה, מוצאים בבניין קל קמץ בע' הפעל: תנא, קם. על זאת ועוד ראה בלוחות הנטייה בספר "דיקא נמי" (פרק 4).

הפניות ממדור "אוצר המלים והמנחים" למדור "הפעל הארמי בתלמוד הבבלי"

באותם ערכים במדור אוצר המלים והמנחים שהם פעלים שמופיעים גם בלוחות הנטייה במדור "הפעל הארמי בתלמוד הבבלי", מופנה הלומד בעזרת סימון אדום:

לפעמים נצבעו באדום שלוש אותיות השורש: **איכא דאמרי:**

או חלקן: **אוקי/אוקים** - שורש קו"ם.

בעת הצורך (כשלא ברור מה הן אותיות השורש) נכתבו כל שלוש אותיות השורש משמאל למלת הערך מתחת

ל"סימן שורש": $\sqrt{\quad}$ **אימא: אמר** $\sqrt{\quad}$ **אמר; אמור!**

כמו כן, השורש אז"ל משמאל למלת הערך 'ליזיל' מזמין את הלומד להתבונן בצורה זו במסגרת כל נטיית שורש אז"ל בלוחות הנטייה במדור "הפעל הארמי בתלמוד הבבלי".

כיצד מנתחים פעל שהשורש שלו אינו מופיע ב"סייעתא"?

כאשר השורש של הפעל הנדון אינו מופיע בלוחות הנטייה, יש לחפש בהם שורש אחר שגם בו נמצאת אותה אות שורש "בעייתית". למשל: אם נרצה לנתח את הפעל "מקיש" שהשורש שלו הוא נק"ש (ראה לעיל בסעיף "מציאת השורש"), נוכל להשוות שורש זה לשורש נפ"ק שגם בו יש אות נ"י "חלשה" בתחילת השורש.

תרגיל 2

בשלב זה אתם יכולים להתנסות בניתוח מורכב יותר של פעלים ארמיים.

לפניכם חמישה משפטים מהתלמוד הבבלי, ובכל אחד מהם מסומן פעל ארמי:

1. [לשתמש אינש] יומא חדא בכסא דמוקרא ולמחר ליתבר (ברכות כח, א)

2. "קרא כי אתא - למישרי אברים ופדרים הוא דאתא" (שבת כ, א)

3. "לאקושי חוסם ונחסם לחוסם" (בי"מ פט, א)

4. "הואיל ומקלעי ליה אורחים חזי ליה - השתא נמי חזי ליה" (ביצה כא, א)

5. "כל דתקון רבן - כעין דאורייתא תקון" (פסחים ל, ב)

ראשית, בתור "חימוס", ניתן לנקד ולמצוא את הפעלים "אתא" (שבת כ, א) ו"חזי" (ביצה כא, א) הנ"ל, המופיעים כצורתם במדור "הפעל הארמי בתלמוד הבבלי".

לאחר מכן ניגש לשלב המורכב יותר: ניתוח חמשת הפעלים המודגשים. בשורה השלישית בטבלה ("השוה ללוח נטייה של שורש") יש לציין את אחד מ-25 השורשים שנטייתם מופיעה בלוחות הנטייה במדור "הפעל הארמי בתלמוד הבבלי", שיכול להוות בניין אב (אב טיפוס) לניתוח הפעל המבוקש.

פעל	ליתבר	למישרי	לאקושי	מיקלעי	תקון
ערכים במדור אוצר המלים היכולים לסייע					
שורש					
השוה ללוח נטייה של שורש					
"זמן"					
צורת היסוד (= הוא אתמול)					
בניין					
תרגום עברי מדויק					
תופעות מיוחדות	תחילית ל-	תחילית מ-	סופית ו-י	נשילת ת'	צורך רבים פנימי

פתרונות התרגילים בסוף המדריך.

הסבר לתופעות מיוחדות אלו:

מה משמעות התחילית ל- בפעלים כמו "ליתבר"?

צורות הפעל הארמיות בזמן עתיד – כמו המקבילות להן בעברית – נוצרות על ידי הוספת תחיליות בכל הצורות (וכן סופיות בחלק מהן), כגון תחילית א- לפני אותיות השורש בפעל "אָכַתְּבוּ". התחיליות בניבים עתיקים של הלשון הארמית (כמו במקרא ובתרגום אונקלוס) זהות כמעט תמיד לתחיליות הקיימות בעברית: אותיות אית"ן.

אך, בארמית של התלמוד הבבלי ישנם שני חידושים מפתיעים:

ראשית, לנסתר (= הוא) ולנסתרים (= הם), תופיע ל- או נ- כתחילית, כגון: לְכַתּוּב, נְכַתּוּב (= "יכתוב" בעברית), ולנסתרים: לְכַתּוּבוּ, נְכַתּוּבוּ (= "יכתבו" בעברית). כך אנו מבטלים את החמץ: "כָּל חֲמִיצָא... לִיבְטִיל (= יבטל)... כְּעִפְרָא דְאַרְעָא", וכיו"ב בביטויים "לְהוּי דְדוּעָ" (= יהא הדבר דווע) ו"רְחִמְנָא לִי צְלָן" (= הרחמן יצילנו). רק לעתים רחוקות, מופיעה התחילית י- (המופרת לדוברי עברית) גם בארמית הבבלית, כגון "ימר" (= "יאמר" בעברית).

שנית, בצורת המדברים (= אנחנו) בעתיד, שבה התחילית בעברית היא תמיד נ-, מחליפה אותה לעתים התחילית ל- בארמית של התלמוד הבבלי, כמו במשפט: "אַנְן לִיקוּם וְלִיקְנִסִּיהָ?" (גיטין נד, א) = האם אנו נקום ונקנס אותו?

לאור שני שינויים אלה, נוצרים הומונימים (כלומר, מלים שהגייתן וכתבתן זהה אך משמעותן שונה), ורק ההקשר התלמודי קובע האם מילה מסוימת הנה צורת נסתר או צורת מדברים. למשל, אפשר לתרגם את הצורה "לִימָא", הרווחת מאוד בתלמוד, או "יאמר" (כמו בביטוי הנפוץ "לימא קרא") או "נאמר" (כמו בביטוי "לימא ליה אן" ב"ב מא, א) לפי ההקשר. גם הפעל "ינימא" תרגומו "נאמר", ולפעמים "יאמר" (כמו בתענית ג, רע"א).

מה משמעות התחיליות "ל-", "מ-", בפעלים כמו "למישרי"?

"מקור" הוא צורת פעל שאינו מוגבל לזמן, גוף, מין ומספר. בדרך כלל משתמשים בצורות מקור שבראשן אות ל' (המשמשת כמלת יחס), כגון "לְמִקְרִי" ו"לְמִיכְתָּב" המקבילים לצורות המקור העבריות "לקרוא" ו"לכתוב".

בנוסף לאות ל- הנ"ל,

לְמִיכָל	לְמִיכָל	לְמִיכָל
לְמִיכָל	לְמִיכָל	לְמִיכָל
לְמִיכָל	לְמִיכָל	לְמִיכָל
לְמִיכָל	לְמִיכָל	לְמִיכָל
לְמִיכָל	לְמִיכָל	לְמִיכָל
לְמִיכָל	לְמִיכָל	לְמִיכָל

יש לצורות המקור הארמיות מוספיות אחרות: בבניין קל

נוספת תחילית "מ-", כמודגם בכל צורות המקור הארמיות האלו:

הַשְׁוֵה בעברית: "לְמִקְרָא הַעֲדָה" (= לְקְרֹא לְעֲדָה) ע"פ ראב"ע

בבמדבר י, ב.

אין לבלבל בין מ- שהיא תחילית של המקור לבין התחילית של

מ- השימוש, שהיא קיצור של מלת היחס מן.

בשאר הבניינים יש לצורת המקור (בנוסף לתחילית ל- הנפוצה) גם סופית, כמבואר בפסקה הבאה:

הסופית "-וי" בפעלים כמו "לאקושי"

צורות המקור בשאר הבניינים אין בהן מ- תחילית, אך יש להן סופית ייחודית: ע' הפעל תנוקד בחולם מלא (-וי) ולי' הפעל תנוקד בצירי מלא (-י). ניתן לראות זאת ב"סייעתא" בכל צורות המקור של כל הבניינים, מלבד בניין קל.

בארמית שבמקרא ובתרגום אונקלוס יש סופית אחרת למקור בשאר הבניינים : סופית - א. לכן, לצד "לֶאֱפֹקִי" המצוי בבבלי, ומופיע בתרגום אונקלוס לויקרא כו, ה -- בדרך כלל: "לֶאֱפֹקִי" (כגון תרגום אונקלוס לשמות ו, יג).

נשילת ת'

מהתחילית של שני הבניינים אֶתְפַּעַל וְאֶתְפַּעַל, מושמטת האות ת' לעתים קרובות, ו"משלים אותה" דגש בעיצור הבא.

תופעה זו, הנקראת "הדמות מלאה" מוכרת גם בעברית בבניין התפעל: התי"ו נופלת בדרך כלל בשורשים המתחילים באותיות ד', ט', ת', כמו שכותב ר"א אבן עזרא על "תַּטְמֵאוּ" (ויקרא יח כד). בארמית של התלמוד הבבלי מתרחשת הדמות מלאה, אך בארמית שבתנ"ך ובתרגום אונקלוס נשמרת ת' זו כמעט תמיד, ולא מְדַמָּה.

צורן רבים פנימי

בְּצוּרַת הנסתרים, לעתים מוכנס סימן הריבוי ו- כ"תוכית" בין ע' הפעל לל' הפעל (כמו בצורת הפעל "תִּקְוִי"), ולא כ"סופית" בסוף המילה (כמו בצורה "תִּקְוִינִי").

ואידך - זיל גמור! (= ואת) השאר לך (ו) למד!

המעוניין להרחיב ידיעותיו בסוגיות לשוניות חשובות בארמית של התלמוד הבבלי, ולעמוד על הבדלים נוספים בין ניבי הארמית השונים, יוכל לעיין, בין השאר, בספר "דיקא נמי - דקדוק לתלמוד בבלי ולתרגום אונקלוס", ירושלים תש"ס.

3. לוח ראשי תיבות וקיצורים - עמוד שלם הכולל פענוח של כ-400 ראשי תיבות וקיצורים היותר מצויים בתלמוד הבבלי (ומפרשיו).

מתוך ה"מְדַרְיָךְ לְלוּמְדִים" שהודפס ב"סִינְעֵתָא" בראש מדור זה, נדגיש כאן את סעיף 3: חלק מן הפירושים נצבעו כאן בכחול כדי להפנות את הלומד אל הערכים המקבילים ב"אוֹצֵר הַמְּלִים וְהַמְּנַחִים" ב"סִינְעֵתָא".

4. מדור תנאים ואמוראים, ובו מפתח אלפביתי ולוח המסדר יותר מ-100 תנאים ואמוראים לפי תקופתם ולפי דורותיהם, ושמותיהם צבועים לפי הארץ שבה פעלו.

הדגמת השימוש במפתח לאיתור חכם בלוח:

יהודה בן טבאי	3ז
יהודה (ב"ר אלעאי)	5ת
יהודה (בר יחזקאל)	2א

מצייין לדור שלישי של הזוגות, והוא פעל בארץ ישראל, כפי שמראה צבע כחול.

מצייין שסתם "רבי יהודה" חי בדור החמישי של התנאים, ופעל בא"י.

מצייין שסתם "רב יהודה", ששמו אדום, הוא אמורא בבלי בדור השני.

5. מדור מידות ושיעורים, ובו טבלאות למידות המצויות במשנה ובתלמוד.

סוגיות רבות בתלמוד מזכירות מידות ושיעורים שונים. עיון במדור זה יסייע קודם כל ללומד ולמורה להבהיר את היחסים בין השיעורים, למשל: להבין שמידת האורך אֶצְבַּע היא רבע ממידת האורך טֶפַח, ושמידת הנפח רְבִיעִית היא כנפח של בִּיצָה וחצי.

בנוסף, חשוב להמחיש במציאות מהו השיעור שעליו מדובר, ולצורך כך הוספנו גם המרה של רוב המידות התלמודיות למידות בנות זמננו, כמו סנטימטרים (ס"מ) ומיליליטרים (מ"ל). אמנם, בנושא זה רבו הדעות: יש למשל הסוברים שרביעית הוא 150 סמ"ק (= סנטימטר מעוקב) ויש סוברים שהוא 96 סמ"ק, ויש סוברים שהוא רק 75 סמ"ק. יש לציין שאין כאן שיטה "מחמירה" ושיטה "מקלה": הסובר ששיעור רביעית או פניית הוא קטן, הוא מקל בכמות המינימלית הנצרכת לכוס של ברכה ולאכילת כזית מצה ומרור, אבל הוא מחמיר לעניין השיעור המחייב בברכה אחרונה! כאשר מתעוררת שאלה הלכה למעשה, מובן שעל כל אחד להתייפץ עם רבו. לצורכי לימוד בלבד, בחרנו בספרו של הרב הדר יהודה מרגולין, "הידורי המידות" (ירושלים תשע"ו). לדעות נוספות ולהרחבה ניתן לראות בחומרים הרבים שנמצאים בפורטל הדף היומי, בקישור זה: daf-yomi.com/midot.

רוב המידות בטבלת "פפח" הומרו לסמ"ק, מכיוון שהן משמשות כמידות של מוצקים ("מידת יבשי"), ורק שתי המידות "לוג" ו"רביעית הלוג" הומרו למ"ל, כי הן משמשות כמידות של נוזלים ("מידת לח"). המעוניין להמיר מידת לח במידת יבש, צריך לדעת שמיליליטר אחד של מים = 1 סמ"ק. בטבלת "זמן" מובאים הזמנים לפי קצב האכילה וההליכה של אדם ממוצע.

6. טבלה של מעתקי עיצורים, ובה ערוכות ארבע אותיות בארמית ובנות זוגן העבריות.

מעתקי עיצורים				
ארמית	ד	ט	ע	ת
	דְּהַב	עֵטָא	בֵּיעִי	תְּלַת
עברית	ז	צ	צ	ש
	זָהָב	עֵצָה	בֵּיצִים	שְׁלֹשׁ

בטבלה זו של מעתקי עיצורים (שנוספה במהדורה השנייה של "סייעתא") ערוכות האותיות המקבילות בעברית ובארמית. מדובר בחילוף שיטתי שקיים במלים רבות ובשורשים רבים המשותפים לעברית ולארמית. לדוגמה: המלים זָהָב (דְּהַב), זְרוּעַ (דְּרַע), זָהָ (דְּרִי), שבהן מקבילה ז' עברית באופן קבוע לדי' בארמית. יושם לב: יש די' הקיימת בעברית וגם בארמית (כגון במלים דִּינָא, דְּמָא, דְּעֵתָא = דִּין, דָּם, דְּעַת), ויש ז' הקיימת בעברית וגם בארמית (כגון במלים זְרַע, זָמַן - זְרַע, זֵימָנָא).

הערה: אף על פי שאות הקישור ד- (קיצור המילה "די") מקבילה לאות הקישור ש- (קיצור המילה "אשר"), אין מדובר בחילוף אותיות שיטתי כמו במעתקי העיצורים שבטבלה. להרחבה בנושא חילופי עיצורים: ראה ספר "דיקא נמי" ראש פרק 2 בשם הרמב"ן לדברים לג, כה.

7. לוח כתב רש"י

גופן הכתב המכונה "כתב רש"י" נקרא כך כי הוא התפרסם לראשונה כשהדפיסו בו את פירוש רש"י לתורה. עיקר הקושי בהקניית היכולת לקרוא כתב זה הוא באותיות: ל ז א ס ס ס. יש גם אותיות שההבחנה ביניהן לפעמים קשה: ז א אחת טע סס. ראה על כך בספר "מדריך לתלמוד, מושגי יסוד והגדרות" של הרב עדין שטיינזלץ (אבן ישראל), עמ' 250 - 251.

פתרון תרגיל 1

פֶּעַל:	מְעִין	אֶסְבְּרָה	אִיצְטְרִיכָא
ערכים במדור אוצר המלים היכולים לסייע	עִין	אסברה	איצטריך
שורש	ע"נ	סב"ר	צר"כ
"זמן"	בינוני	עבר	עבר
צורת היסוד (= הוא אתמול)	עִין	אסבר	אצטריך
בניין	פֶּעַל	אָפְעַל	אֶתְפַּעַל
תרגום עברי מדויק	מְעִין	הסביר אותה	נצרכה

פתרון תרגיל 2

פֶּעַל:	לִיתְבַּר	לְמִישְׁרִי	לְאֶקוּשִׁי	מִיקְלְעִי	תִּקוּן
ערכים במדור אוצר המלים היכולים לסייע	תָּבַר	שָׂרָא	אֶקֶשׁ- ²	אִיקְלַע	תִּקוּן
שורש	תב"ר	שר"י	נק"ש	קל"ע	תק"י
השָׁוה ללוח נטייה של שורש	הד"ר	תנ"י ¹	נפ"ק ²	פלי"ג ²	זבנ ²
"זמן"	עתיד	מקור	מקור	בינוני	עבר
צורת היסוד (= הוא אתמול)	אִיתְבַּר	שָׂרָא	אֶקֶשׁ	אִיקְלַע	תִּקוּן
בניין	אֶתְפַּעַל	קַל	אָפְעַל	אֶתְפַּעַל	פֶּעַל
תרגום עברי מדויק	יְשַׁבֵּר	לְהַתִּיר	לְהַקִּישׁ	מְזַדְמָנִים	תִּקְנוּ
תופעות מיוחדות	תחילית ל-	תחילית מ-	סופית ו-י	נשילת ת'	צורן רבים פנימי

ניתן להשיג מדריך זה בחנם באתר הוצאת קורן ירושלים,

וכן בדוא"ל: gemaracard@korenpub.com

לרכישת "סִייעָתָא לְתַלְמוּדָא" (בעברית או באנגלית) ניתן גם לטלפן: 02-633-0530

קישור לרשימת תיקונים ושיפורים במהדורה האחרונה של "סִייעָתָא לְתַלְמוּדָא"

<https://tinyurl.com/ya7dbnlq>

סייעתא לתלמודא

דף עזר ללמוד גמרא,
הכולל יותר מ 700 מילים
ומונחים בסיסיים בגמרא.

- לוח ראשי תיבות וקיצורים
- לוח תנאים ואמוראים המסייע להתמצא בזמניהם ובמקומותיהם של חז"ל
- טבלאות מידות ושיעורים
- פתיחת צוהר להבנת הדקדוק הארמי בעזרת לוחות נטייה של שורשים ארמיים נפוצים
- עטוף בלמינציה, מרהיב עין, מתקפל, קומפקטי ונוח ללומד

להשיג (בעברית או באנגלית)
באתר הוצאת קורן ירושלים
ובטלפון: 02-633-0530

מחיר מיוחד
ברכישות מרוכזות